

BEFOLKNINGSUDVIKLING OG SOCIALPOLITIK I DANMARK I 1900 TALLET

vj 2002.03.15

2002.04.28

En del mennesker betragter befolkningsudvikling som statistik - som noget tørt og kedeligt.

Jeg mener, at det er mere interessant at betragte udviklingen som konsekvens af menneskers beslutninger, menneskers personlige valg.

Nogen betragter socialpolitikudvikling som økonomi -

Jeg finder det mere interessant at betragte den som udtryk for menneskers beslutninger om, hvordan vi vil behandle hinanden, ved alderdom, arbejdsløshed, sygdom, graviditet, forældreskab.

Danmark er et lille land, 44.000 kvadratkilometer, med 5,3 millioner indbyggere.

1921 var befolkningstallet 3,3 mill.

1940 3,8

1960 4,6

1980 5,1

2000 5,3

Hvis man vil undersøge menneskers overvejelser om, hvordan deres eget liv skal forløbe, bliver det særligt interessant at undersøge fødselstallene.

1921 82 tusinde

1931-35 64 tusinde

1936-40 68

1946 96

1949 80

1951-62 75

1966 88

1970 71

1980 57

1990 63

1992- 67-68

Fødselstallene i 1930'erne var betydelig lavere end de tidligere år: de faldt fra ca. 32 fødte pr. 1000 indbyggere i 1850-1890 til 17 fødte pr. 1000 i 1932. Det var en konsekvens af udviklingen af præventionsteknik og en konsekvens af, at teknikken var blevet taget i brug bredt i befolkningen. Der var ikke alle dele af befolkningen, der kendte til prævention. Men kendskabet blev udbredt, især blandt de unge og i by-befolkningen.

Tendensen med faldende fødselstal forekom overalt i Vesteuropa, og den gav anledning til stor bekymring blandt konservative og militaristisk orienterede politikere. De var bange for, at det de kaldte "den danske folkestamme" og "den svenske folkestamme" og "den franske folkestamme" skulle uddø, og at der ville blive for få soldater til at forsvare nationen. Socialdemokratiske politikere og økonomer så positivt på udviklingen. De svenske forfattere Alva og Gunnar Myrdal skrev, at "fornuften har sejret i børneavlen". De mente, at familierne valgte rationelt: familierne valgte at få ét eller højst to børn, fordi de så bedre kunne sørge for sunde opvækstforhold og uddannelse til barnet. De mente, at staten burde hjælpe familierne ved at tilbyde gratis sundhedspleje, gratis skolegang og billige boliger og økonomiske tilskud. De brugte udtrykket: staten skal hjælpe familien med at bære den økonomiske byrde ved at have børn. Kun derved kunne man motivere de rationelt tænkende familier til at få flere børn. Andre politikere udtalte, at børn,

der blev født, fordi forældrene ønskede dem, var "ønskebørn" og at de børn ville få et bedre liv end børn, der blev født på et tidspunkt af forældrenes liv, hvor forældrene ikke ønskede det. Man brugte - og bruger endnu - udtrykket "familieplanlægning" om prævention.

Når man i en periode har set et lavt eller endog faldende fødselstal, er det tænkeligt, at en del kvinder, der har udsat første fødsel, bestemmer sig til at nu er det tiden at føde. Det skete faktisk i Danmark i årene 1940-1950, hvor fødselstallet jo blev op til 50% større end i 1930'erne.

Igennem 1930'erne og 1940'erne og 1950'erne udvikledes Danmark fra et samfund med overvejende landbrugsproduktion til et samfund med industriproduktion. Det betød, at en større del af befolkningen boede i byerne, og deres foretrukne familiestruktur var den småborgerlige, med udearbejdende mand og hjemmearbejdende hustru.

Igennem 1960'erne og første del af 1970'erne var Danmark præget af højkonjunktur, meget høj beskæftigelse, og meget stor efterspørgsel efter arbejdskraft. I denne periode ser vi, at mange af de kvinder, der blev født i 1940'erne og blev voksne og "familiemodne" i 1960'erne, tog job og fastholdt jobbet, efter at de giftede sig og fik børn. En del af deres mødre tog også job, når børnene var flyttet fra hjemmet. Den udvikling er gået så vidt, at kvinder i dag, i år 2002, har lige så høj uddannelsesfrekvens og arbejdsmarkedsfrekvens som mænd.

Politikerne besluttede i 1960'erne at understøtte kvindernes erhvervsdeltagelse ved oprettelse af børneinstitutioner og ved at lade det offentlige foretage pasningen af invalide og gamle - en pasning, som indtil da typisk var varetaget af kvinder inden for familiens rammer. Det medførte, at en del arbejde, som tidligere var ulønnet, blev omdannet til lønarbejde. Og det medførte, at staten og kommunerne opkrævede skat hos alle skatteydere og udbetalte løn for pasningen til dem, der foretog pasningen. Man kan for så vidt sige, at staten udjævnede den økonomiske byrde ved pasningen, så byrden kom til at hvile på alle skatteydere, og ikke som hidtil på den familie, der "tilfældigvis" havde et gammelt eller invalideret familiemedlem. Denne måde at organisere og finansiere pasningen på er blevet betegnet som "solidaritetsprincippet".

Så kan man jo spørge: hvorfor beslutter politikerne at gøre pasningsopgaverne til en kollektiv, en statslig og kommunal opgave ?

Svaret på det spørgsmål kan findes i en noget ældre tradition, ved den første socialreform i 1803 og i den anden socialreform i 1891. Disse love bestemte, at fattige personer skulle forsørges af kommunen, og fra 1891 blev det tillige bestemt, at staten betalte halvdelen af kommunens udgifter til alderdomsunderstøttelse. Politikerne diskuterede i 1891, om man ikke ved lov skulle pålægge de gamles voksne børn at forsørge de gamle. Og man vedtog i datidens danske parlament, Rigsdagen, at undlade at pålægge de voksne børn en sådan forpligtelse. I parentes kan bemærkes, at i Tyskland - Forbundsrepublikken Tyskland - vedtog man omtrent samtidig, i 1880'erne, at voksne børn har pligt til at forsørge deres forældre.

Siden 1891 har parlamentet flere gange ændret og udbygget forsørgelseslovgivningen, med en dominerende kollektiv eller offentlig forpligtelse til at sikre det enkelte individ økonomisk. Det sker i form af statsstøttet men delvis forsikringsfinansieret arbejdsløsheds-forsikring, skattefinansieret sygedagpengesikring og sygdomsbehandling, og skattefinansieret folkepension og invalidepension. Sikringen er ikke på et højt økonomisk niveau, kun ca. 40-50% af en gennemsnitsløn, men især for alderspensionister er der supplerende tilskud til boligudgift.

Der er flere argumenter for denne kollektive, skattefinansierede ordning. Ét argument er, at det er administrativt billigere og mere effektivt at nøjes med ét opkrævningssystem. Man slipper for et stort antal forsikringsadministratorer, som en forsikringsorganiseret ordning ville medføre. Et andet argument er, at når alle er omfattet, er der ingen stigmatisering knyttet til at modtage hjælpen. Ellers ville de fattige have et problem, når de ikke havde råd til at betale forsikringen og derfor heller ikke kunne modtage sygebehandlingen, når de blev sige. Det har været et hovedargument fra især socialdemokratiske og socialistiske politikere, at man ønskede lighed: lige adgang for alle mennesker til de samfundsmæssige goder. Med samme begrundelse har man udbygget et offentligt undervisningssystem, lige fra "folkeskolen" for de 6-16 årige via gymnasiet for de 17-19 årige og til professionsuddannelser og universiteter.

I de seneste år har liberalt orienterede politikere argumenteret imod det skattetryk, som har været en følge af de mange skattefinansierede ordninger. De har argumenteret for en vis brugerbetaling og for en mere udpræget "markeds-organisering" af både sundheds- og uddannelsessektorerne. De har også argumenteret med, at de sociale ydelser er så høje, at det bliver for lidt attraktivt at arbejde i lavlønsjob. Nogle har også argumenteret med, at de danske sociale ordninger tiltrak udlændinge og flygtninge. En vis xenofobi, en vis fremmedfjendtlighed, kan spores hos nogle politikere, især i det såkaldte "Dansk Folkeparti". Den nyeste regering under ledelse af det liberale parti fører sig frem med en sådan retorik. De har dog endnu ikke fremsat forslag, der ændrer socialpolitikken.

Et særligt aspekt af den danske socialpolitik er forholdet mellem voksne børn og deres gamle forældre. Man siger somme tider, at den statslige folkepension og den statslig-kommunale pasning af syge gamle bringer splittelse ind mellem gamle forældre og deres voksne børn. Flere sociologiske undersøgelser i Danmark viser, at de gamle er glade for, at deres børn ikke mere eller mindre tvunget til at passe dem. Undersøgelserne viser også, at de gamle har megen kontakt med deres voksne børn og deres børnebørn, og at de ofte får besøg og praktisk hjælp af dem. Men ordningerne betyder, at kontakten er præget af frivillighed, lyst og ligeværd. Ikke af tvang og stress. Ordningerne betyder, at udearbejdende kvinder, med faguddannelse og karriere, ikke behøver at opgive den karriere og det job, som er ganske vigtigt for dem, for at passe syge gamle forældre eller slægtningen. Parlamentet har endda vedtaget en lov om, at familiemedlemmer, der søger orlov fra job for at passe syge eller døende forældre eller svigerforældre, kan få udbetalt en plejeløn i en periode. På den måde understøtter man familiemedlemmet i at undgå at opgive karrieren, men blot holde en orlov. Og det er frivilligt. Hvis hun eller han ikke vil tage orlov, sørger kommunen for plejen.

Jeg har med disse få ord beskrevet aspekter af befolkningsudviklingen og socialpolitikken i mit hjemland, Danmark. Min personlige og politiske indstilling er, at en god familie- og socialpolitik er en politik, der giver det enkelte menneske størst mulig frihed til at planlægge sit eget liv. Vi ser i Danmark, at en sådan politik understøtter, at de enkelte også udviser ganske stor omsorg for familiemedlemmer - både børn og forældre.

Jeg er glad for, at De ville høre på mine bemærkninger. Jeg vil gerne svare på spørgsmål og kommentarer.

Viggo Jonassen Cand.scient.pol., lektor i socialpolitik. E-mail: vj@dsh-aa.dk

Bogen *Dansk socialpolitik 1708-1998* kan læses på www.dsh-aa.dk / publikationer, tillige med nogle andre af mine publikationer, dels på dansk, dels på engelsk.